

ЯКОСТІ САМООРГАНІЗАЦІЇ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА СКЛАДОВА ОСОБИСТОСТІ ЛЮДИНИ СУЧАСНОГО СОЦІУМУ

Удріс Н.,

Криворізька школа комп'ютерної майстерності

Анотація. У статті акцентується увага на тому, що сучасний соціум активних трансформацій вимагає від акторів різних соціальних ролей певні організаційні якості. Наявність таких якостей є умовою підтримання особистістю себе у життєздатній формі за умов несприятливих соціальних змін та, крім того – реалізації своїх вмінь у нових соціальних проєктах. Автором стисло розкривається сутність цих організаційних якостей особистості та стверджується необхідність їх формуванням вже сьогодні у підлітків шляхом змін у загальноосвітній та позашкільній освіті.

Ключові слова: самоорганізація, соціум, творче мислення, розумова діяльність.

Аннотация. Удрис Н. Качества самоорганизации как определяющая составляющая человека современного социума. В статье акцентируется внимание на том, что современный социум активных трансформаций требует от актеров разных социальных ролей определенные организационные качества. Наличие таких качеств является условием поддержки личностью себя в жизнеспособной форме в неблагоприятных условиях социальных изменений и, кроме того – реализации своих умений в новых социальных проектах. Автором сжато раскрывается сущность этих организационных качеств личности и утверждается необходимость их формирования уже сегодня у подростков путем изменений в общем среднем и во внешкольном образовании.

Ключевые слова: самоорганизация, социум, творческое мышление, умственная деятельность.

Annotation. Udrys N. Quality of self-organization as determining constituent of man of modern social structure. In the article attention is accented on that modern social structure of active transformations requires certain organizational qualities from the actors of different social roles. Existence of such qualities is the condition of support by personality of itself in a viable form in the negative terms of social changes and, in addition are realization of the abilities in new social projects. An author briefly opens up essence of these organizational qualities of personality and the necessity of their forming already today at teenagers by the changes in general middle and in out-of-school education becomes firmly established.

Keywords: self-organization, social structure, creative thought, intellection.

Постановка проблеми. Сучасний соціум є самоорганізованою інформаційною системою, якій притаманні своя цільова побудова. Наявність комплексу власних цілей є обов'язковою якістю системи для самозабезпечення свого існування. Досягнення цілей соціуму може підтримуватися тільки через дії людей, що входять до нього. Однак, не

можна сказати, що цілі соціуму – це просто сума цілей його членів. Цільова побудова соціуму має власні елементи, що не належать жодному з членів, також як і кожна людина має власні підцілі, що не мають відношення до самого соціуму. Але безумовним є те, що соціум існує лише за умов сполучності цілей його членів та наявності у нього можливості організовувати їх взаємну підтримку.

Цілі соціуму згідно законам самоорганізації змінюються. Відповідно повинні змінюватися і підцілі цільової побудови індивідів, що складають цей соціум. Соціум висуває потребу то в одній, то в іншій соціальній дії. Людина як соціальна істота може забезпечити свою життєдіяльність, реалізувати потенціальні здібності та досягти цільової побудови лише через прояв себе у дії по відношенню до соціуму. Іншими словами, реалізація суб'єктивних якостей людини відбувається лише при виконанні дії, що призводить до трансформацій у зовнішньому середовищі. Діяльність ця повинна бути актуальною, тобто, відповідати висунутому соціумом запиту. Тільки при такій відповідності можливе взаємне досягнення цілей соціуму та людей, що до нього входять.

Роботу виконано у контексті програм НДР Криворізького державного педагогічного університету.

Аналіз досліджень та публікацій. Ті чи інші риси самоорганізації розкриваються у наукових дослідженнях в галузях психології, педагогіки. Принципи формування культури мислення та дії закладені у роботах багатьох вітчизняних науковців – Г. Альтшуллер, М. Еренберг, В. Рогинський, М. Месерович, Л. Шрагіна. Стосовно цілей, багато досліджень проводилось такими науковцями як О. Тихомиров, О. Матюшкін, Ю. Кулюткін, Л. Фрідман. Для змін своїх підцілей, у людини, перш за все, повинна бути сформована настанова на необхідність постійного оновлення своїх способів дії та цілей як першочергової якості для існування в інформаційному суспільстві. Це передбачає регулярну перепідготовку людини за професійним профілем або у сфері нової незнайомої спеціальності, а також, на думку авторів ТВБЗ, виявлення компонент творчого стиля мислення. Автори Теорії вирішення винахідливих завдань пропонують методіку формування у зростаючого покоління стратегії і культури творчого мислення як

усвідомленого цілеспрямованого та керівного процесу розумової діяльності [2,14]. Головною особливістю такого стилю мислення є, на думку авторів, наявність у людини таких якостей: вміння аналізувати будь-які проблеми, розкласти систему на підсистеми, встановлювати системні зв'язки, виявляти протиріччя, знаходити для них вирішення на рівні ідеальних, прогнозувати можливі варіанти розвитку цих вирішень. Результатів формування такої настанови можна досягти засвоєнням учнями комплексної програми послідовних операцій з виявлення та знищення протиріч – сутності алгоритму вирішення винахідливих завдань [2,44], що містить у собі систему психологічних, логічних та інформаційних інструментів для рішення задач.

Мета роботи. Повністю поділяючи позиції авторів ТВВЗ, ми хотіли б розкрити власну стратегію формування настанов людини на постійне оновлення таким концептом: для ефективної трансформації способів дії і переходу з однієї соціальної організації до іншої, швидкого оволодіння новими знаннями, людині повинні бути притаманні організаційні якості. Нижче ми розкриємо ці якості та визначимо шляхи їх формування у зростаючого покоління.

Отримані результати. Аналіз вимог, що висуваються соціумом по відношенню до виконавця різних соціальних ролей, дозволяє зробити узагальнення і сформувані організаційні якості людини, необхідні для виконання нею дій, що відповідають стану соціального оточення. Нижче ми представимо їх становлення та розвиток за принципом зростання рівня складності засад самоорганізації людини.

1) Формальне виконання (побудова нового інформаційного простору без внесення напрацювань свого попереднього досвіду).

Найголовнішою для виконавця є повна довіра і підпорядкування тим вказівкам, які йому необхідно виконати. Проблемною ситуацією в цьому процесі є те, що кожна людина, маючи певний життєвий досвід діяльності у середовищі, взаємодії з іншими та відповідно – власну думку чи її ілюзію щодо дій, які відбуваються, прагне висловити і тим самим прокоментувати алгоритм дій, які необхідно виконати. Чим більшим є життєвий досвід людини, тим складніше їй виконувати те, що вимагається від неї без оцінювання та без внесення особистого бачення здійснення цього процесу. Але ж при входженні людини у нове

середовище (соціальне, робоче) перший етап – це вивчення його (середовища) устрою шляхом виконання елементарних дій. Часто новий співробітник, потрапивши у нове для нього середовище, на першому ж етапі починає висловлювати вимоги до організації його дій за принципом “я вважаю, що це необхідно виконувати наступним чином”, або “це так не виконується”, забуваючи про те, що дане середовище існує саме завдяки відпрацьованій системі дій. Для виконавця, що діє у новому середовищі, весь попередній досвід і система позицій є “старим”. Від нього ж вимагається участь у побудові нового (для нього ж) інформаційного простору. Якщо людина не відмовиться (на певний час) від попереднього досвіду (“старого”), то не зможе стати підсистемою нового середовища, у яке вона потрапила. Перш за все необхідно вивчити всі якості середовища та структуру, а вже потім вносити зміни, обґрунтовані власними думками та досвідом. Крім того, завдяки виконанню дій на рівні виконавця, людина може набути новий спосіб дій та збагатити ним свій досвід, розширити свідомість, внести нові якості у систему своєї організації.

2) Багатоваріантність дії.

Наявність якості грамотного виконавця не є тотожною лінійній дії, зашореності, неможливості діяти по-іншому для досягнення поставленої перед ним мети. У сучасному суспільстві динамічних оновлень для людини є важливими усвідомлення наявності великої кількості варіантів вирішення завдання, обізнаність зі шляхами їх реалізації та здатність до вибору оптимального варіанту. Тому в тих умовах роботи, де співробітнику ставиться певне завдання (мета) важливим є вміння запропонувати кілька варіантів, кожен з яких мав би свої переваги.

3) Алгоритмічність дії.

Відносно алгоритмічного мислення існує багато наукових розробок. Зазначаючи стисло, що алгоритмічність дій являє собою чіткість та послідовність їх виконання, додамо важливі аспекти:

а) перехід до наступної дії лише після виконання попередньої розуміється людиною з алгоритмічним мисленням як прояв причинно-наслідкових зв'язків між соціальними процесами. Тобто, людина повинна усвідомлювати, що виконання чергової дії для досягнення мети

має місце лише тоді, коли у наявності є набір результатів попередніх дій. Алгоритмічність дії свідчить про те, що людина може контролювати часовий проміжок по виконанню всього комплексу дій для досягнення єдиної мети, оскільки кожна нова дія є наслідком, який настає через певний інтервал після реалізації дії-причини;

б) наявність сформованої алгоритмічності і мислення виявляється, по-перше, в усвідомленні людиною того, що алгоритм досягнення певної мети вона отримала як результат діяльності іншої особи, а, по-друге, в настанові людини діяти для інших (напрацьовувати свій досвід та передавати його у соціум у вигляді алгоритмів). Людина, що виконує нову дію, повинна мати однією з своїх головних підцілей написання алгоритму виконання цієї дії для інших членів суспільства. Алгоритмічність мислення виявляється в умінні структурувати свою дію, описати її, простежити послідовність її виконання, причинно-наслідкові зв'язки між усіма мікродіями і представити це іншим у доступному вигляді. Крім цього, алгоритм, як правило, постає розгалуженим, що диктує необхідність передбачення всіх умов зовнішнього середовища, в яких інший член суспільства (колективу) буде виконувати цей алгоритм. Таким чином, алгоритмічність дій може реалізуватися і виявитися лише при наявності організаційної якостей грамотного виконання та багатоваріантності дій по досягненню мети.

4) Постаєність виконання дії.

Згідно розробленої в межах даної стратегії теорії моделювання будь-яку дію людина повинна здійснювати поетапно. При формулюванні завдання у людини повинна виникнути потреба описати етапи її досягнення. При цьому сформовані раніше якості грамотного виконання та алгоритмічності не дадуть людині переходити від етапу до етапу у хаотичному порядку.

Перший етап – постановка мети та її обґрунтування – повинен дати чітку відповідь на запитання: що я буду робити та які зміни надасть ця діяльність мені та іншим? Обґрунтування мети напряму дії пов'язано з її походженням: або людина генерує її самостійно або мета поставлена людині ззовні. У першому випадку в обґрунтуванні розкривається її соціальна потреба, з'ясовується, чи є необхідним результат досягнення цієї мети соціуму, чи є мета людини підціллю

загальної структури цілей суспільства. У другому випадку соціальна потреба присутня у самому походженні мети, відбувається лише її роз'яснення та підтвердження впевненості людини у своїх діях.

Другий етап – теоретичний. На ньому відбувається вилучення незнань для досягнення мети. Візн здійснюється трьома засобами: звернення до свого досвіду; звертання до джерел, що зможуть надати необхідну інформацію; звертання до готових моделей, що є результатами досягнення тотожної мети іншими. Лише після того, як всі незнання вилучені, можна переходити до практичного етапу, тобто здійснювати дії безпосередньо для виконання завдання. Після того, як досягнутий результат, необхідно реалізувати настанову алгоритмічності мислення – написати алгоритм для іншого. Це четвертий етап. П'ятий – представлення моделі у суспільство. А шостий етап – це соціальне підтвердження правильності виконання та актуальності досягнутої мети.

Початковим рівнем поетапності досягнення мети є складання плану як вказівки про те, яким чином отримати бажаний результат. План соціальної діяльності є відбиттям будь-якого ієрархічно побудованого процесу у біологічному організмі, здатний контролювати порядок, у якому повинна здійснюватись будь-яка послідовність операцій. [3,62]. Якість формального виконання здійснює регуляцію розумових процесів відображення та контролю окремих виконавчих дій, що здійснюються за готовою стандартною програмою. Натомість, поетапність дії забезпечується відображенням себе як контролера, що здатний планувати та оцінювати свої дії. [3,73].

5. Співробітництво.

Співробітництво спрямовано на розширення пізнавальних можливостей інших партнерів шляхом дій. Воно має на меті в першу чергу виявити свої цілі та цілі партнерів, з якими необхідно виконати спільні дії. Співставлення цілей один одного повинно здійснюватись з установки необхідності видозмінення цілей. Це не означає відмови від своїх цілей заради спільної. Співробітники повинні вміти висунути на перший план ті підцілі своїх цільових побудов, які найкращим чином привели їх до мети спільної (заради якої вони співробітничують) та індивідуальних цілей кожного.

6. Ієрархічність взаємодій.

Як правило, будь-яка соціальна організація прагне до збільшення чисельності своїх підсистем та ускладнення структури. Виникає система, в якій виділяється керуюча підсистема, що взаємодіє з іншими підсистемами не безпосередньо, а опосередковано, через проміжні взаємодії з деякими іншими підсистемами. Людина повинна володіти баченням чіткого розподілу функцій та обов'язків кожної системи у структурі організації. У такій структурі виділяється мінімум три соціальних ролі: виконавча, посередницька та управлінська. Вони відповідають певним рівням соціальної дії: операційному, функціональному та стратегічному. Операційний рівень містить ресстрацію зовнішніх змін, велику кількість нескладних однотипних завдань та прийняття мікрорішень під час їх вирішення. Безумовно, тут першу роль відіграють якості формального виконавця, алгоритмічність, поетапність, а також вміння знайти інший варіант вирішення завдання. Функціональний рівень передбачає контроль, дослідження та корекцію дій, що виконуються на операційному рівні. Здійснення діяльності функціонального рівня спирається на досвід попереднього (операційного), та полягає в аналізі операційних дій і прийнятті рішень щодо їх подальшого здійснення. Для функціонування на цьому рівні людина повинна на індивідуальному, суб'єктивному рівні виявити якості формального виконавця, алгоритмічності, поетапності, а по відношенню до інших – багатоваріантність, якість співробітництва, вміння порівнювати, узагальнювати, бачити нелінійність дій кожного члена організації. Стратегічний рівень полягає у розробці довгострокових цілей організації. Цей рівень базується на вмінні аналізувати та прогнозувати свої дії та дії інших, змінювати взаємодії між людьми та організаціями, будувати цілі.

Головним у процесі взаємодії є вміння підтримувати штивність структури та не перевищувати повноваження того рівня, на якому у даний момент знаходиться людина.

7) Нелінійність дії.

Людині, що діє у складній соціальній структурі, повинна бути притаманна готовність до таких ситуацій, які потребують змін у накресленій стратегії. Нелінійність заснована на сформованій якості

багатоваріантності. Однак, якщо багатоваріантність припускає наявність паралельних програм від першого етапу досягнення мети до останнього, то нелінійність полягає у тому, що на будь-якому етапі виконання дії необхідно уміти розгорнути рух у іншому напрямку, побачити процес, що виконується з декількох точок зору і перебудувати свій план дій, не забуваючи про кінцеву мету. Нелінійність також виявляється в умінні розкласти систему на елементи та видозмінити структуру (штучний об'єкт або організацію людей) шляхом висунення на значиме місце різних підсистем чи зміни зв'язків між ними. Нелінійність діяльності організації забезпечується управлінською системою та визначається її вмінням зробити аналіз і прогноз змін у середовищі і відповідно до цього змінити взаємодії між підсистемами.

8) Аналіз та прогноз.

Аналіз дій виявляється у трьох етапах. Спочатку людина вивчає ритм змін у зовнішньому середовищі. Перший етап розкриває динаміку соціуму та динаміку об'єктивних якостей інших людей. Ці трансформації можуть викликати необхідність або видозмінення діяльності, що здійснюється (інший орієнтир, зміна ритму і темпу виконуваної роботи, запровадження нових знань, включення нових людей, взаємодія з іншими соціальними групами), або повної переорієнтації та зміни способу діяльності.

Другий етап – вивчення ритму своїх змін. Наведені вище два варіанти вивчення зовнішніх змін свідчать про те, наскільки їм відповідає ритм суб'єктивних змін якостей, притаманних людині. Відповідний ритм викликає необхідність у змінах мікромоделей, точніше, у висуненні тих мікромоделей, які були на другому плані до цього часу. Структура підцілей об'єкту залежить від його власної структури (тобто, закладених генетично інформаційних та організаційних якостей), та може бути простою або складною. Від фізичних можливостей залежить діапазон змін і підцілей людини, і її дій. Чим складніше структура підцілей людини, тим більш природними і навіть необхідними є зміни у зовнішньому середовищі. Вони розцінюються лише як створення сприятливих умов для висунення кроків по досягненню нової підцілі у загальній структурі головної життєвої цілі.

Якщо ж у результаті порівняння ритму зовнішніх змін середовища та ритму суб'єктивних змін людини, їй необхідно змінювати підцілі більш високого рівня (без проміжкових трансформацій) – значить, ці ритми не взаємовідповідні. Це може бути, по-перше, у випадку, коли середовище змінюється набагато швидше, ніж людина, що діє. По-друге, коли у людини проста структура цільової побудови та вона реагує на зміни середовища висуненням більш відмінних одна від одної цілей.

В результаті другого етапу формулюється висновок про усвідомлену необхідність зміни людиною своєї структури та суб'єктивних якостей для переорганізації своєї діяльності по-іншому. Якщо ритми зовнішніх та внутрішніх змін співпадають, людина повинна переходити з рівня реагування на зовнішні зміни на рівень більш високий: ініціювання змін у середовищі. Іншими словами, вже сама людина розпочинає випереджувати зміни середовища, тим самим впливати на інших людей та стає для них середовищем. Так дуже умовно можна визначити життєву мету будь-якого живого та соціального організму.

На третьому етапі після вивчення змін та їх порівняння, аналіз розпочинає виявлятися “не на словах”, а у дії. Тобто, у активізації свого ритму змін, перебудови способу виконання діяльності. На цьому етапі також настає потреба у прогнозі подальших змін: яким чином буде розвиватися співвідношення внутрішніх та зовнішніх змін людини, через який проміжок необхідно свідомо змінювати свої дії, коли потрібно оволодіти новими знаннями, з ким і коли вступати у взаємодію.

Після переходу у новий суб'єктивний стан та прояву його у нових об'єктивних діях (по відношенню до середовища), людина повинна описати ці зміни, їх частоту, своєчасний зв'язок з іншими підцілями у вигляді алгоритму (рекомендацій) для інших. Ступінь відповідності та доцільності ритмів змін об'єкту “людина” та його середовища є одним з головних показників ступеня розумності людини.

Організаційні якості, які ми визначали вище є основою для формування якостей аналізу та прогнозування ритмів змін. А здатність

людини до аналізу і прогнозу забезпечує контроль залежності її життя від умов зовнішнього середовища (соціуму та природи)

9) Функціональність.

Передусім ця якість повинна проявитися вже на рівні самостійно прийнятих людиною рішень для здійснення дії. Як правило, це відбувається, коли людина сама ініціює зміни у середовищі.

Сутність цього явища міститься у тому, що результатами діяльності, що виконується людиною, може скористатися велика кількість користувачів, що мають зовсім різні цілі та способи дій. Тобто, сама діяльність та її результати повинні мати якомога більш складну структуру, стати у пригоді та допомогти досягненню підцілей людям, що різняться за віком, статтю, соціальним статусом, професійною діяльністю. Водночас із потребами серед багатьох соціальних верств функціональність як організаційна якість виявляється у взаємодії людини з іншими. А саме у тому, що діяльність, виконувана людиною, повинна привести до змін як самої людини, так і її партнерів. Якщо у результаті діяльності (як правило, спільної) партнери впливають один на одного таким чином, що у результаті обидва розкривають у собі щось нове та змінюються – це означає, що вони є функціональними для інших.

10) Побудова цілей (собі та іншим).

Цей найвищий за складністю рівень самоорганізації коротко розкривається у тому, що діючій людині притаманні якості не лише самоорганізації, але й організації інших. Вміння скерувати життєдіяльність групи людей або цілого соціуму так, щоб досягнення мети водночас розкривало їх потенціал та сприяло досягненню мети того, завдяки чому досягається мета того, хто її ставить. – це якість, притаманна тому, хто здатний моделювати соціум.

Усі види діяльності людини зводяться до таких головних видів як моделювання (тобто створення нового) об'єкту, взаємодій людини та середовища. Кожен з видів діяльності може здійснюватись лише за умов сформованості у людини вищепеваних організаційних якостей. моделювання об'єкта неможливо без наявності якості формального виконання, багатоваріантності, алгоритмічності та поетапності, моделювання взаємодій відбувається за умов перелічених якостей, але

необхідними вже є співробітництво та ієрархічність взаємодій. Нелінійність, аналіз і прогноз, функціональність та побудова цілей – це якості того, хто моделює середовище (безумовно, з використанням якостей попередніх рівнів).

До моделювання об'єкта ми відносимо виготовлення матеріальних предметів та формування соціальних об'єктів (людей, що виконують певні функції, соціальні ролі). Матеріальний об'єкт може бути простим (стіл, телевизор) та більш складним (вокзал, АЗС). Як правило, більшість об'єктів призначена для забезпечення можливості функціонування інших людей чи технічних устроїв.

Моделювання взаємодій передбачає зміни соціальних ролей (або додання нових до тих, що вже існують). Нові дії повинні входити до кола цілей людини однак ставити людину у ситуацію конфлікту між соціальним досвідом, що є в неї, темпераментом, інтересами – і новими завданнями. Лише у такому випадку людина зазнає внутрішніх змін, розширить свою свідомість. Зміна способу дій одного соціального об'єкта – підсистеми структури призводить до зміни всієї структури (інших людей), тобто, до змін всіх взаємодій у середовищі/організації.

Моделювання середовища має на меті організацію складної структури, де передбачені усі необхідні об'єкти (матеріальні і соціальні), взаємодія між ними і ті зміни, які виникнуть у зовнішньому середовищі при функціонуванні модельованого середовища і, найголовніше, – зміни в середині самого середовища, тобто прояви потенційно існуючих об'єктів. З іншого боку, (з точки соціуму), моделювання – це моделювання змін у соціумі за допомогою побудови нових об'єктів та взаємодій між ними.

Найвищим рівнем процесу моделювання є моделювання цілей.

Висновки та подальший напрямок досліджень. Тими чи іншими якостями самоорганізації людина, безумовно, володіє як природно закладеними на рівні генотипу (статичні якості). Однак сучасне суспільство вимагає від своїх членів володіння комплексом усіх зазначених якостей. Тому вони повинні формуватися кожною людиною свідомо під час життєдіяльності за закріплюватися в її свідомості як динамічні якості.

Ми пропонуємо вивести формування самоорганізаційних якостей членів суспільства на рівень національного завдання держави та застосувати стратегію теорії інформації, синергетики, теорії моделювання у педагогічному процесі навчальних закладів усіх рівнів акредитації.

Література

1. Альтшуллер Г. С. Найти идею. Введение в теорию решения изобретательских задач. – Новосибирск, 1991. – 224 с.
2. Мсерович М., Шрагина Л. Технология творческого мышления. – Минск, 2000. – 430 с.
3. Тихомиров О. Психология мышления. – Москва, 1984. – 272 с.
4. Эренберг М., Эренберг О. Развитие возможностей интеллекта (Полная программа расширения ментальных способностей). – Минск, 1996. – 336 с.

СЕМІОТИЧНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ ПОНЯТЬ ХУДОЖНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ТВОРЧОСТІ В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ

Чирва О. Ч.,

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. У статті проаналізовані поняття художньої діяльності і творчості, які були визначені радянською наукою. На засадах семіотичного підходу і огляду різних концепцій художньої творчості здійснена спроба поглибити поняття художньої діяльності і творчості та окреслити шляхи вдосконалення навчального процесу щодо розкриття творчого потенціалу студентів.

Ключові слова: художня діяльність, творчість, процес, контекстуальні зв'язки.

Аннотация. Чирва Е. Ч. Семіотический подход к анализу понятий художественной деятельности и творчества в изобразительном искусстве. В статье проанализированы понятия художественной деятельности и творчества, которые были определены советской наукой. На основе семіотического подхода и рассмотрения различных концепций художественного творчества сделана попытка углубить содержание понятий художественной деятельности и творчества и обозначить пути совершенствования учебного процесса в раскрытии творческого потенциала студентов.

Ключевые слова: художественная деятельность, творчество, процесс, контекстуальные связи.

Annotation. Chirva O. Semiotic approach to the analysis of concepts of artistic activity and creation in the fine art. The concepts of artistic activity and creation, which were certain by soviet science, are analyzed in the article. On the basis of semiotic approach and consideration of different conceptions of artistic creation an attempt to deepen

maintenance of concepts of artistic activity and creation and designate the ways of improvement of educational process in opening of creative potential of students is done.

Key words: artistic activity, creation, process, contextual communications.

Постановка проблеми. Вивчаючи умови розкриття творчого потенціалу студентів художньо-графічного факультету, ми торкнулися проблеми використання термінології процесу художньої творчості. Певні труднощі визначилися у процесі спілкування та взаємодії викладача і студента. Використовуючи одні й ті поняття викладач і студент вкладають в них різний зміст, іноді протилежний за суттю. Розбіжності у розумінні понять залежать не лише від професійного рівня. Вони обумовлюються приналежністю викладачів і студентів до різних світоглядних орієнтирів.

Сучасна відкритість суспільства новим знанням і концепціям дозволяє більш різнопланово розглядати і досліджувати процеси художньої творчості. Аналіз художньо-педагогічної літератури доводить, що більшість визначень потребує уточнення і доповнення відповідно до сучасного рівня розвитку наукового і художнього освоєння світу.

Роботу виконано у контексті аналізу понять художньої діяльності і творчості. Зазначені поняття, що склалися за радянських часів, визначені за відповідністю науковим принципам марксистсько-ленінської філософії щодо методів пізнання і відображення оточуючого світу. Радянська наука визначала художню діяльність такою, що поєднує почуттєво-практичні, предметні і духовні форми, спрямованою на пізнання та перетворення природних і соціальних об'єктів на засадах використання принципів соціалістичного реалізму та виступає чинником розвитку суспільства за рахунок впровадження принципу ідейно-політичної спрямованості художніх творів [3].

Класифікація діяльності на репродуктивну і продуктивну і сьогодні визначає її відношення до творчості. Тобто, творча діяльність це особливий вид пізнавальної діяльності, яка має продуктивний характер і відрізняється рівнем пізнання. Таке визначення не викликає сумнівів, але повністю є обумовленим когнітивним підходом дослідження процесів художньої творчості.

Відповідно до зазначеного, творчість, маючи соціально-суспільну основу, визначається як цілком свідомою діяльністю людини, яка вмис самостійно пристосовується до умов, що склалися [3, 9]. “Будь – яка усвідомлена праця людини – є праця творча” [3, 12]. Художня творчість визначається як виявлення особистісного у свідомій художній діяльності – активна психічна діяльність, в якій особливо активізується інтелект, емоційна та волюва сфери особистості [3, 7].

Невід’ємною характеристикою художньої діяльності виступає усвідомленість, хоча її чинники знаходяться у емоційно-ціннісній сфері особистості. Вирішальним для художньої діяльності і творчості визнається раціональне, логічне мислення. Такі компоненти творчої діяльності як натхнення та інтуїція також вважалися компонентами раціональної діяльності. Натхнення розглядалося як збуджений стан естетичної потреби, досягти якого можливо через відповідні установки. А інтуїція – як результат поступової кристалізації натурних реалістичних образів [3, 15], своєрідний вид гіпотези, який контролюється свідомістю. “Сама по собі інтуїція є прояв свідомості” [3, 48].

Формулювання цілей статті. Художня творчість за визначенням майже не відрізняється від художньої діяльності. “Художню діяльність, в якій переважає учбово-аналітична сторона, ми називаємо “учбовою”, в якій превалює емоційно-виразна – “творчою” [3, 21].

За таких умов педагогічний процес становлення творчої особистості, підняття рівня її пошукової активності будується на формуванні перш за все професійної майстерності засобами реалістичного академічного мистецтва і наданні цільових установок, що не приводить до відчутних позитивних змін у розкритті творчого потенціалу студентів. Художня педагогіка визнає недостатність розробленості методики розвитку творчих здібностей.

Пошуки шляхів вдосконалення методів розкриття творчого потенціалу особистості, на наш погляд, мають вестися у напрямку поширення точок зору і впровадження інших, не менш важливих підходів у дослідження проблем художньої творчості.

Результати дослідження. Художня творчість розглядається переважно як особливий (практично-духовний) вид саме пізнавальної

діяльності. Безумовно, пізнавальна функція виступає провідною у художній діяльності. Але важливість комунікативної та інших функцій також не слід недооцінювати. Культурологічний, гуманістичний підходи до вивчення процесів художньої творчості мають відкрити додаткові можливості вирішення проблем становлення творчої особистості.

Художня діяльність і творчість притаманна людині як істоті суспільній і передбачає наявність комунікативних засобів. Пізнання неможливе без розвинутої комунікативної бази. У філософському словнику мистецтво визначається не лише як специфічна форма людської пізнавальної діяльності, а і як форма існування суспільної свідомості, важливий засіб спілкування [5, 222]. Образотворче мистецтво може розглядатись як мова – “знакова система будь-якої природи, що виконує пізнавальну та комунікативну функції в процесі людської діяльності” [4, 15]. Природа художнього твору як засобу комунікації розглядається Е. Басиним, М. Бусевим, Ю. Лотманом, Б. Успенським та ін.

Ми підтримуємо дослідників у визначенні мистецтва як засобу спілкування між людьми. Художньо-творча діяльність є загальнолюдським засобом спілкування і може розглядатись як особливий вид комунікативної діяльності у двох напрямках: “людина-суспільство”, “людина – людина”.

Семіотичний підхід до вивчення проблем художньої творчості неодмінно ґрунтується на культурологічних і гуманістичних засадах. Художня творчість завжди суб'єктивна і символічна. Вона, як процес суб'єктивізації, є способом створення людиною продуктів культури, в яких вона відбиває не лише рівень пізнання навколишнього світу, але і саму себе. Саме через таке самовідображення вона має можливість самоусвідомлення себе як особистості і частини культурного простору, носія культурних кодів певної спільноти певного часу – тобто, одиниці комунікативної.

Становлення самосвідомості митця залежить від усвідомлення створеного художнього образу через виявлення його у певному символі, знаку, організації необхідного контексту знаково-символічних засобів.

Семіотичний підхід до вивчення художньої діяльності і творчості робить можливим визначення зазначених понять як протилежних за формою і способом створення контекстуальних зв'язків у художньому творі.

Сучасні наукові дослідження (Батищев Г., Дружинін П., Пономарьов Я., Вільчек В., Арнаудов М., Карлоф Б., Шумпетер П. та ін.) відносно природи співвідношення художньої діяльності та творчості доводять, що вони є "принципово протилежними формами людської активності" [1, 156].

Художня діяльність відбувається свідомо (усвідомлюються зв'язки, засоби, цілі). Суб'єкт прагне досягти відповідності результату поставленій меті. Діяльність у цьому випадку є формою адаптивної поведінки і відбувається за принципом "негативного зворотного зв'язку", коли досягнення мети вичерпує цикл діяльності. Головною ознакою діяльності як форми активності виступає потенційне співвідношення мети і результату.

Художня діяльність доцільна, довільна, раціональна та свідомо регульована. Вона ґрунтується на пізнавальній мотивації: людина шукає і спирається на зразок. Особистість у повному розумінні навчається у природи.

Художня діяльність як форма соціалізації людини відбувається через процес інтеріоризації (переходу зовнішнього у внутрішній план), тобто процес пізнання і навчання. Результатом зазначеного процесу виступає професійна художня майстерність. Головним способом створення художнього образу за таких умов є типізація – цілком свідоме узагальнення образів сприйняття оточуючого світу. Художній образ виступає як іконічний знак різного ступеню узагальнення.

"Діяльність є життя свідомості. Її психологічний механізм зводиться до взаємодії активної, домінуючої свідомості із пасивним (рецептивним), субдомінантним позасвідомим" – зауважує В. Дружинін [1, 167]. Свідомий характер художньої діяльності дозволяє визнати її формою міркування – "візуальним мисленням" (за Арнхеймом), у якому сприйняття і мислення невід'ємні. Науковець вважає, що візуальні образи є підґрунтям будь-якого продуктивного мислення. Саме перцептивні механізми здійснюють операції "активного зондування,

вбору, схоплення суттєвих рис, спрощення, абстрагування, аналізу та синтезу, комплектації, виправлення, зіставлення, рішення задач, вибирання, розподілу і включення у контекст” [2, 534].

Продуктом художньої діяльності виявляються візуальні тексти, створені за “принципом воронки”, коли логічна організація інформації обумовлює зменшення ентропії і сприяє упорядкуванню внутрішніх зв'язків. Отримані художні твори набувають для автора великої емоційної значимості відповідно “ефекту вкладеної діяльності”.

Головна особливість творчості пов'язана із специфікою протікання процесу в цілісній психіці як системі, яка породжує активність індивіду. Для творчого акту є характерною неузгодженість мети (замислу, програми і т. д.) і результату. Творча активність, на відміну від діяльності, може виникати у процесі здійснення останньої і пов'язана із породженням “побічного продукту”, який і є творчим результатом.

В основі творчості, вважає В. Дружинін, знаходиться “глобальна ірраціональна мотивація відчуження людини від світу. Творчість спрямовується тенденцією до подолання, функціонує за принципом “позитивного зворотного зв'язку”: творчий продукт лише підготує процес, перетворюючи його у погоню за горизонтом” [1, 166].

Головною у творчості виявляється не зовнішня активність, а внутрішня (споглядання, народження ідей, оперування образами) — “акт створення “ідеалу”, образу світу, де проблема відчуження людини і оточення вирішена. Зовнішня активність (практична діяльність) є лише експлікацією продуктів внутрішнього акту” [1].

Визначаючи ознаки творчого акту, більшість дослідників підкреслюють його позасвідомість, спонтанність, неконтрольованість волею і розумом, а також змінність стану свідомості. Творчість є життя позасвідомого, природа якого досліджена недостатньо і має багато гіпотез. Так, творчість розглядається як форма пошукової активності, процес випадкових знахідок, рекомбінації, аналогії, впізнання ідей. Механізм творчості – взаємодія активного домінуючого позасвідомого з пасивною (рецептивною), субдомінантною свідомістю. В результаті чого отримані художні твори часто набувають ефекту відчуження.

Творчий акт є включеним у контекст інтелектуальної діяльності за схемою: активна свідомість на етапі визначення проблеми, позасвідомо творчість на етапі вирішення, свідомо оцінна діяльність на етапі відбору і перевірки рішення.

Художня творчість як і діяльність також є активною формою соціалізації людини, але відбувається через процес екстеріоризації (переходу внутрішнього у зовнішнє). Перехід до екстеріоризації відбувається тоді, коли людина, серйозно опрацювавши все наконичене в процесі засвоєння (інтеріоризації), здійснює спробу створити щось своє. Вибіркове ставлення (фільтр) до творів художника випрацьовується у процесі екстеріоризації особистості (за Ананьєвим). Тобто художня творчість є процесом саморегуляції (за Арихеймом), самовідображення, і самопізнання, де художній образ виступає символом, а спосіб його створення є процесом символізації, який відбувається за принципом "асоціативного споріднення".

Продуктом художньої творчості є візуальні тексти з особливою організацією контекстуальних зв'язків за "принципом зворотної воронки". Така організація сприяє значному збільшенню ентропії, тобто зменшенню упорядкованих зв'язків (за Ротенбергом). Вона пов'язана переважно з роботою правої півкулі мозку.

Висновки. Основу художньої діяльності і творчості визначають взаємодоповнюючі відношення між двома типами активності особистості (домінуючою свідомою – будівничою або позасвідомою – руйнівною сферою психіки), які зумовлюють різні принципи контекстуальних зв'язків у художніх візуальних текстах. Художній образ за таких умов набуває характеру знаку або символу і створюється на протилежних засадах типізації або символізації. Творчий метод (авторський стиль) визначається динамічними особливостями особистості, вибірковістю певних знакових систем и конструкцій – контекстів.

Педагогічна художня практика потребує теорії художньої діяльності-творчості, яка має враховувати не лише явища натурального наслідування (імітації) зовнішнім і внутрішнім зразкам, не лише факти упорядкування або поліпшення отриманих ззовні даних, але і явища протилежного характеру: відхилення продуктів фантазії від зовнішніх і

внутрішніх зразків, порушення прямолінійного удосконалення продукту творчості. Художній педагогіці необхідна ідея можливості виникнення помилкових рішень, таких варіантів, котрі не відповідають знанням, навичкам, отриманим академічним алгоритмам.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямку. Художня педагогіка, що ставить за мету розкриття творчого потенціалу особистості, має дослідити і забезпечити в навчальному процесі умови цілеспрямованої зміни і взаємодію протилежних форм внутрішньої і зовнішньої активності – художньої діяльності і творчості. Експериментальне дослідження щодо створення умов творчості як зміненого стану свідомості, особливого способу передачі натхнення, інтуїтивної сприйнятливості, через усвідомлення і оперування різними візуальними текстами має перспективи вдосконалення здатності особистості до “неусвідомленого придбання досвіду”.

Література

1. Дружинин В. Н. Психология общих способностей. – СПб Изд. Питер, 2000. – 368 с.
2. Розет И. М. Теоретические концепции фантазии // Психология художественного творчества. – Мн.: Харвест, 2003. – С. 511 – 569.
3. Ростовцев Н. Н., Терентьев А. Е. Развитие творческих способностей на занятиях рисованием: Учеб. пос. – М.: Просвещение, 1987. – 176 с
4. Салмина Н. Г. Знак и символ в обучении. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1988. – 288 с.
5. Философский энциклопедический словарь / Гл. ред: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, с. М. Ковалев, В. Г. Панов – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.

ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ УМІНЬ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Щелкунова-Іванченко І. В.,

Криворізький державний педагогічний університет

Анотація. На сучасному етапі проблема формування дидактичних умінь у школярів і студентів особливо актуальна, тому що такі уміння сприяють направленості молодшої людини на поступовий рух до оволодіння наукою та знаннями.

Ключові слова: дидактичні уміння, педагогічний процес.

Аннотация. Щелкунова-Иванченко И. В. На современном этапе проблема дидактических умений у школьников и студентов особенно актуальна, потому что